Szász Antónia

Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia Doktori Iskola

Progresszív zsidó tanulás

A progresszív judaizmus a legnépesebb zsidó vallási irányzat, de Magyarországon még kevéssé elfogadott reformer felfogása és gyakorlata miatt. A hazai progresszív közösségek számos oktatási (zömmel felnőttoktatási) és kulturális programot kínálnak tagjaiknak és az érdeklődőknek, akik ezt igénylik, mi több, főleg így közeledtek korábban és jelenleg is a zsidóság(uk)hoz. A tagok közül többen eljártak a '70–'80-as években informális tanulókörökbe, Raj Tamás és Lovász Ferenc lakására. Az alapításkor fontos momentumként említik e tanulások élményét.

Bevezetés

Az asszimilációs folyamatok, majd a holokauszt okozta veszteségek és traumák, a pártállami rendszer által felkínált újfajta identitás-opció, a szocialista és szekuláris út, a rendszer vallásellenessége, az Európa több részén növekvő szekularizáció mind-mind hozzájárult a zsidó kultúra kontinuitásának megtöréséhez, a zsidó hagyomány családban való átörökítésének megszakadásához. Sok családban a zsidóság „nem volt téma". Kevés gyermek tudta meg természetes módon azt, hogy zsidó (vesd össze: *Erős*, *Kovács* és *Lévai*, 1985; *Kovács*, 1999, 2002; *Kovács*, *Kashti* és *Erős*, 1992; *Szász*, 2002).

Az 1970-es évek második felétől kezdve a zsidó vallás és kultúra iránt érdeklődő fiatalok Scheiber Sándor rabbiszemináriumi előadásain találkoztak. Ezután magánlakásokban hallgatták a házigazda tanításait, illetve kávéházakban beszélgettek zsidó történelemről, művelődéstörténetről, vallásról, filozófiáról, másutt a cionizmusról, Izraelről. Több ilyen kezdeményezés is volt, a legismertebbek Raj Tamás rabbi, Lovász Ferenc, Antalfi Mária és Engländer Tibor köré csoportosultak. Működésüket a politikai rendőrség figyelte, mígnem 1986-ban közbelépett rendszerellenes összeesküvés vádjával. Azonban a közös tanulások nem múltak el nyomtalanul: meghatározóak voltak a fiatalok későbbi életére is, további tanulásra ösztökéltek kis baráti társaságokat, és magját jelentették a rendszerváltás hajnalán megszülető új zsidó közösségeknek.

A rendszerváltozás a magyar zsidóság életében is változást hozott. Zsidó szervezetek éledtek újjá és alakultak. Elsőként a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület, 1988-ben. 1989 után már három, igen eltérő szellemiségű zsidó iskola fogadta a zsidóság iránt érdeklődő családok gyermekeit: a Lauder Javne Zsidó Közösségi Iskola, a Wesselényi utcai Mszoret Avot Amerikai Alapítványi Iskola és a régóta működő Anna Frank, a későbbi Scheiber Sándor Gimnázium és Általános Iskola (lásd: *Gadó*, é. n.; *Zsigmond*, 1999). A társadalmi változás okozta bizonytalanságban a zsidó gyökerek felkutatása, az identitáskeresés, az új közösség utáni vágy nem ritkán a zsidó tradíciókat őrző és ápoló vallási közösségek felé vette az irányt, kinél időlegesen, kinél tartósan (*Szász*, 2002).

A rendszerváltás után létesült vagy újraéledő vallási szervezetek oktatási programokat és ismeretterjesztő, sajátélmény-adó tevékenységeket – tanulóköröket, tanfolyamokat, zsinagógai tanulási programokat, szervezett tanulóhétvégét, családi hétvégét, hagyományőrző gyerektábort, rendszeres gyermekfoglalkozásokat, szabadegyetemet – indítottak el felnőttek és gyermekek számára is, amelyek a hiányos ismeretek és gyermekkori

élmények pótlását, illetve felelevenítését, gazdagítását célozták. Ezek közösségi programként, tanfolyamként működnek, vagy oktatási egyesületek, alapítványok létrehozása által kapnak jogi, funkcionális, adminisztratív keretet. Napjainkban a választási lehetőségek széles spektruma áll nyitva az érdeklődők előtt. A hazánkban fiatalnak mondható progresszív irányzatnál is számos tanulási és kulturális program indult már el: *Bevezetés a judaizmusba* tanfolyam, liturgiaóra, Tóra-kör (közös tóraértelmezések), közös felkészülés az ünnepekre, daltanulás, tanuló istentisztelet, családi hétvége, gyermekprogramok. Az irányzat jellemzőiről, magyarországi megjelenéséről, helyéről és szerepéről, az általa kínált tanulási lehetőségekről lesz szó az alábbiakban, a hazai progresszív zsidó közösségekben végzett több éves, résztvevő megfigyelésen alapuló terepmunkám tapasztalataira, valamint a zsidó vallási és világi mezőben folytatott kvalitatív kutatás eredményeire támaszkodva.

A progresszív judaizmus

A zsidóságban mindig is voltak újító mozgalmak, de a legmarkánsabb változást a liberális judaizmus indította el, amely az 1830-as évek Németországában bontakozott ki. Újfajta vallásfilozófiáját a közép-európai zsidó értelmiség nagy nemzedéke fektette le: Martin Buber, Gershom Scholem, Franz Rosenzweig (lásd: *Löwy*, 1988). Szemlélete rokon a buberi gondolattal, amely a törvények értelmét kereső, azok szellemében cselekvő vallásosságot tartja a zsidóság követendő példájának a háláchikus, a vallási törvényeket betű szerint követő életforma helyett. (A háláchá szó járt utat, járható ösvényt jelent. A zsidó vallás életviteli és rituális szabályrendszerét értik rajta.)

Hasonló alapelvek mentén fejlődött ki német hatásra az Amerikai Egyesült Államokban a reform-judaizmus, amely az 1910-es években már stabil társadalmi bázisra tett szert, és ott is terjedt el leginkább, mivel életképes választ adott az amerikai kultúra növekvő szekularizációjára és az asszimilációs nyomásra (*Silverstein*, 1994.).

A liberális és a reform-judaizmus követőit tömöríti a Progresszív Judaizmus Világszervezete (World Union for Progressiv Judaism, röviden WUPJ), amely 1928-ban alakult meg Berlinben. Ma már a legnépesebb zsidó vallási irányzat. Amerikában, Izraelben, Nyugat-Európában és több kelet-európai országban, összesen 45 országban képviselteti magát; több, mint 1200 zsinagóga tagja, és 1,8 millió hívő tartozik hozzá. Magyarországon két közösség a WUPJ elismert tagszervezete: a Szim Salom Progresszív Zsidó Közösség és a Bét Orim Reform Zsidó Közösség.

A progresszív irányzat felfogásában és gyakorlatában is eltér a hagyományostól A különbségek egy része teológiai, liturgiai, más része a háláchához való liberálisabb viszonyból, illetve az emancipációs törekvésekből adódik.

A progresszív irányzat hívei a *Tórát* (Mózes öt könyvét) isten által ihletett, de emberek által írt műnek tételezik. Értelmezéseikben felhasználják a korábbi évszázadok kommentárjait, de tágabb teret engednek egyéni meglátásaiknak. A tradíciót folyamatosan változónak tartják, amely reagál a társadalmi változásokra, és magába építi az egymást követő nemzedékek tapasztalatait. Kinyilvánítják azt, hogy számukra bizonyos vallási előírások, parancsolatok prioritást élveznek, míg másokat mellőznek, mivel azokat csupán egy adott történelmi korban ismerik el relevánsnak. Szerintük mindenkinek jogában áll a parancsolatokat – néhány alapvető előíráson túl – a maga számára hierarchikusan rendezni. Szemléletük egalitárius, emancipációt hirdetnek a hitéletben is: egyenlő jogokat és kötelességeket biztosítanak a férfiaknak és a nőknek, a papi és a nem papi származásúaknak. Úgy gondolják, hogy az ideológiai elemeknek és a rituális gyakorlatoknak a mai embert megszólítónak kell lenniük, ezért megváltoztatatásuk, új elemekkel való gazdagításuk megengedhető. Egalitárius felfogásuk és a tradícióhoz való eltérő viszonyulásuk folyománya a vallási törvények újraértelmezése, a szertartások bizonyos változtatása. Az emancipáció jegyében megváltoztatják a liturgiát szövegszinten és a gyakorlatot, a tér- és

tárgyhasználatot illetően. A nemi státuszra vonatkozó részeket kihagyják vagy módosítják. (A hagyományos imarendben például a férfiak ezt mondják: „Áldott vagy Te, világ Királya, aki nem teremtettél nőnek” – míg a nők: „…aki kedvére teremtett”. A progresszív irányzatoknál a férfiak is az utóbbit recitálják. A hagyományosan „minden férfira” mondott áldásokat „minden emberre” mondják.) A nők magukra vehetik az imasálat és az imaszíjakat, nem kell elkülönülve ülniük a férfiaktól, beleszámítanak a minjánba (a tíz imádkozó ember közösségébe). A férfiak és a nők egyenlő eséllyel tölthetnek be bármely közösségi vagy zsinagógai posztot, akár a rabbi hivatását is.

A többi irányzat részéről a progresszív szemlélet és gyakorlat nagy ellenállásba ütközik, minthogy számukra a tórai törvények és rabbinikus döntvények betartása kötelező érvényű. Úgy gondolják, hogy a diaszpórában élő zsidóságot évszázadokon át a zsidó tradíció fenntartása, a hagyományos értékek szerint való életvitel, a zsidó tanítások által közvetített normák szigorú betartása őrizte meg, ezért a reformban veszélyt látnak. A progresszív judaizmus követői ezzel szemben úgy tartják, a tradícióőrzők száma rohamosan fogy, mozgalmuk viszont az asszimilált rétegek számára a megnövekedett szekularizáció közepette is alternatívát nyújt a zsidó vallás és hagyomány megismerésére és követésére, ezáltal pedig komoly szerepet játszik a zsidó hagyományok megőrzésében, a teljes zsidó identitásvesztés elkerülésében.

A többi irányzat részéről a progresszív szemlélet és gyakorlat nagy ellenállásba ütközik, minthogy számukra a tórai törvények és rabbinikus döntvények betartása kötelező érvényű. Úgy gondolják, hogy a diaszpórában élő zsidóságot évszázadokon át a zsidó tradíció fenntartása, a hagyományos értékek szerint való életvitel, a zsidó tanítások által közvetített normák szigorú betartása őrizte meg, ezért a reformban veszélyt látnak. A progresszív judaizmus követői ezzel szemben úgy tartják, a tradícióőrzők száma rohamosan fogy, mozgalmuk viszont az asszimilált rétegek számára a megnövekedett szekularizáció közepette is alternatívát nyújt a zsidó vallás és hagyomány megismerésére és követésére, ezáltal pedig komoly szerepet játszik a zsidó hagyományok megőrzésében, a teljes zsidó identitásvesztés elkerülésében.Lehetőséget ad arra, hogy a magukat valami módon zsidónak valló személyek átélhessék zsidóságuk pozitív töltetét, és zsidó identitásukat megtölthessék tartalommal (*Szász*, 2008).

Röviden a hazai progresszív mozgalomról

Magyarországon sokáig az egyetlen progresszív zsidó szervezet az 1992-től egyesületként bejegyzett Szim Salom Progresszív Zsidó Közösség volt, élén női rabbival. Kelemen Katalin eredetileg német nyelv- és irodalomtanári végzettséggel rendelkezett. Londoni progresszív zsidókkal való találkozás nyomán fellelkesülve a londoni Leo Baeck College-ban végezte rabbinikus tanulmányait, 1999-ben iktatták be Budapesten. A közösség több, mint egy évtizedig vallási tevékenységet is végző egyesület volt. Hitközségként 2004 decemberében jegyezte be őket a Fővárosi Bíróság Szim Salom Progresszív Zsidó Hitközség néven. (A „Szim Salom” jelentése: Adj békét! – Ezzel a sorral kezdődik a *S’móne eszré b’ráchot*, a „18 áldás” utolsó áldása.)

2006 júniusában a tagság egy része kivált a Szim Salomból, és megalakította a Bét Orim Progresszív Zsidó Egyesületet, amely 2007-ben tett szert hitközségi státuszra, amelyet 2008 februárjában emeltek jogerőre. (A „Bét Orim" jelentése: Fények Háza.) Vallási vezetője Raj Ferenc rabbi (a Berkeley-beli Beth El hitközség nyugalmazott rabbija) lett. Ő a budapesti neológ Rabbiképző Intézetben végzett, itt avatták rabbivá. 1972-ig Budapesten praktizált, majd az Amerikai Egyesült Államokba emigrált, ahol reform rabbiként tevékenykedett. A Bét Orim Közösséghez 2007-ben jött el először tanítani testvérbátyja, Raj Tamás rabbi invitálására. Amerikai reform rabbiként ösztönözte, hogy a Bét Orim hitközségi minőségében nevében és szemléletében is reform zsidó legyen. Így Magyarország második reformer felfogású és gyakorlatú hitközsége Bét Orim Reform Zsidó Hitközségként került bejegyzésre.

A hazai progresszív zsidóság számára nehézséget jelent a más zsidó irányzatok részéről irányukban megmutatkozó egyéni és intézményi ellenszenv, elutasítás, s ilyen körülmények között saját egzisztenciális biztonságuk, társadalmi bázisuk megteremtése.

A két közösség mindamellett törekszik arra, hogy betöltse a zsinagóga hagyományos hármas funkcióját: egyszerre legyen az ima háza, a tanulás háza és a gyülekezet háza is.

Tanulás a Szim Salomban

A Szim Salom Közösség későbbi alapítói az 1970-es években mentek el a József körúti rabbiszeminárium péntek esti kiddusaira (szombat-fogadási szertartásaira), majd Raj Tamás rabbi körül kialakult egy tanulókör, ahol zsidó kultúráról, vallásról, filozófiáról tanultak a Raj család lakásán. Az 1970-es, 1980-as időszak tehát a zsidó kultúra iránti érdeklődés felélénkülésének, a kulturális tanulás időszakának kezdete volt.

A rabbiszemináriumban találkoztak egy Londonban élő, progresszív zsidó házaspárral, akiknek személyisége, életvitele rendkívül szimpatikus lett számukra. A házaspár segített abban, hogy útmutatást és gyakorlati segítséget kapjanak a zsidó kultúra progresszív szemléletű gyakorlásához. Londoni progresszív zsidó fiatalok tartottak nekik előadásokat és rítusokat Budapesten, majd Londonban. 1991-ben a kis közösség egyik nőtagja kedvet kapott ahhoz, hogy rabbinikus tanulmányokat folytasson a londoni Leo Baeck College-ban. A kis baráti társaság 1992-ben informális közösségből hivatalosan bejegyzett egyesületté alakult. Első évében egy segítő rabbi töltött néhány hónapot a közösséggel Fred Morgan személyében, aki támogatta őket abban, hogy jövőbeli életüket, tevékenységüket liturgiai, szervezeti és teológiai szempontból is megalapozzák. Az alapítók ezért a mai napig hálásak neki: „azt, hogy eljutottunk idáig, nagymértékben neki köszönhetjük".

Az volt az eredeti elképzelésük, hogy a szombatot – ők, akik világi zsidók voltak – szeretnék „sábbáttá tenni", vagyis megélni azt, milyen is zsidó keretek között ünnepelni a szombatot. A Szim Salom alapszabálya az egyesület célját a következőkben határozta meg: az Egyesület közhasznú célja a zsidó hagyományok tanulása és ápolása, kulturális és karitatív tevékenység végzése (kulturális örökség megóvása, illetve szociális tevékenység, családsegítés, időskorúak gondozása). Alapvető célja, hogy nyilvános imádkozás számára zsinagógát teremtsen, továbbá, hogy elősegítse a kortárs judaizmus tanulmányozásában való részvételt, a gyermekek és felnőttek zsidó történelemre, kultúrára, teológiára, liturgiára oktatását, valamint tagjai számára lehetővé tegye az egyéni élet fordulópontjainak a zsidó rítus szerint történő átélését.

> „Tudatosan kell megtanulnunk, hogy mindazt, amiben gyerekkorunkban nem részesültünk, most a gyerekeinknek, magunknak és a szüleink generációjának nyújtani tudjuk." (a Szim Salom rabbija)

A Szim Salom egykori és a Bét Orim későbbi elnökhelyettese a '80-as években maga is aktív szerepet vállalt a közösségi élet és a tanulási lehetőségek megteremtésében. A

rabbiszeminárium péntek esti kiddusai után a Béke Szálló kávézójában folyó érdekes beszélgetéseken egyre többen gyűltek össze. Új helyszín után kellett nézni, ezért felkereste a Bethlen téri zsinagóga rabbiját, hogy a szombat kimenetele után (estefelé) összejöveteleket tarthassanak.

„A Béke Szálló kávéházának vezetője ismerős volt, aki nem nézte ki a társaságot a kávéházból. Egy ideg nagyon jól működött, rengeteg ember fordult meg ott, híre volt a városban. Amikor vége lett, nem volt hova menni, ennyi ember nem tudott már egy lakásban lenni. Elmentem a Bethlen téri zsinagógába, és beszéltem ott azzal a rabbival, aki tanfolyamokat tartott, héber nyelvtanítást, zsidó történettanítást. Ez '87 körül lehetett. Akkor még nagyon kevesen jártak oda. Azt találta ki, hogy a zsinagóga melletti közösségi helységben lehet a társasági rendezvény, amikor már kimegy a szombat. Szinte a mai értelemben vett klubéletet csináltunk, volt egy kisebb csapat, aki ezt szervezte." (a Szim Salom, 2006-tól a Bét Orim elnökhelyettese)

A Szim Salom rendszeres programjai a szombatköszöntő szertartások és tanulási alkalmak, a heti-kétheti rendszerességű oktató programok, tanulókörök, alkalmi programjaik pedig a jeles napokhoz és ünnepekhez kötődő ünnepi rendezvények és a kedvelt, de alkalomszerű események, mint a családi hétvégék, közös kirándulások, eseti megmozdulások (jótékonysági akciók, béketüntetésen való részvétel). A jeles napok történetével, kapcsolódó szokásaival való ismerkedés, az ünnepek és a rájuk való felkészülés számos lehetőséget kínál a tanulásra, és mindegyiknek részét képezi a reformszemlélet és gyakorlat megismerése is (*Szász*, 2002).

A péntek esti programok kiddussal és közös vacsorával változatos formában és tartalommal szolgálják a tagok igényét (a tanulásra, az ismerkedésre, a spiritualitásra, a közösségépítésre).

Régebben a zsinagógában nem mondtak kiddust, csak otthon, családi körben. Később a zsinagógában is megszentelték a szombatot, hogy a közösség szegényei és a vándorok is eleget tudjanak tenni a kiddus kötelezettségének (*Jólesz*, 1985, 78. o.), manapság pedig azért, hogy a szekularizált környezetből érkezők is megismerhessék, közösségben ünnepelhessék. A hagyományos gyakorlatban a családfő az istentiszteletből hazajövet tartja meg a kiddust.

A progresszív közösségekben a péntek esti találkozók két fajtáját különböztetik meg. A *Kábbálát Sábbát* („szombat fogadása", köszöntése) zsoltárénekléssel egybekötött istentisztelet. Az *Oneg Sábbát* („szombati öröm") alkalmakon (amerikai mintára) hagyományos szombati dalokat énekelnek, előadásokat hallgatnak, tematikus beszélgetések vannak. A tagok bemutathatják a civil életben végzett munkájukat, művészeti, tudományos vagy egyéb tevékenységüket, külföldi utazásaik élményanyagát. Irodalmi, filozófiai, teológiai előadásokat tartanak kortárs külföldi vagy magyar szerzők írásairól. Családtörténeti sorozatuk nagyon kedvelt volt: egy-egy tagjuk mesélt életéről, családjáról, a zsidósághoz fűződő viszonyáról, s arról, hogyan került a közösségbe.

„Mindig nagy megtiszteltetés számunkra, amikor ilyen személyesen és közelről beavatódunk a saját tagjaink életébe. Azt hiszem, hogy nekünk is és a gyermekeinknek is ez az egyik legérdekesebb és legtermészetesebb tanulási folyamat a zsidóságról." (40 éves nő, Szim Salom-tag)

Időnként egy-egy Szim Salom-tag mesél a szakrális térről vagy a kasrutról (az étkezési törvényekről) a gyakorlatban, családjának háztartásán keresztül. Így az érdeklődők megismerhetik, hogyan tartják mások, s hogyan tarthatnák ők otthon, a privát szférában a zsidóságot.

Egyszer egy idősebb nő meghívott három külföldi vendéget az otthonába. Elárulta, hogy ő nem tud kiddust tartani, nem lesz autentikus. Majd mosolyogva hozzátette: „Hát igen. 'Értelem és érzelem'. Valaki mondta egyszer nekem, hogy én érzelmileg zsidó vagyok, de értelmileg soha sem leszek az. Nincs meg hozzá a rituális tudásom." Az egyik fiatalasszony rögtön felajánlotta a segítségét: elmagyarázta, miként kell szépen fogadni a szombatot, mit

kell vásárolnia, hogyan kell megterítenie az ünnepi asztalt, gyertyát gyújtani és áldást mondani. – Itt tehát azzal a jelenséggel találkozunk, hogy nem az idősebbek adják át tudásukat a közösségnek, a fiatalabbaknak, hanem a zsidó környezetben felnőtt vagy az azt egyre jobban ismerő fiatalabb nemzedék tanítja az idősebbet a rituális gyakorlatra.

A Szim Salom Közösségben évekig használtak fénymásolt füzeteteket péntek esténként. 1999 végén kezdtek el intenzíven foglalkozni saját reform imakönyv, vagyis sziddur elkészítésével, amely tükrözi a reformszemléletet, az egalitárius felfogást. Ez éveken át tartó gondos munkát igényelt. A költségekre (fordítás, szerkesztés, nyomdai munkák) sikerült külföldi támogatást szerezniük. Magyarországon addig nem volt reform imakönyv, csak hagyományos liturgia szerintiek.

„Saját imakönyvünkben az imák héberül, magyarul (ami részben saját fordításuk) és transzliterációval (latin betűs átírással) is szerepelnek. Az a célunk, hogy mindenki otthonosan érezze magát nálunk, és instrukciókat kapjon ahhoz is, hogyan kell megfogni egy imakönyvet – azért, hogy ne érezze azt, hogy én ebben benne is vagyok meg kívül is vagyok, hogy hiába vagyok zsidó, de nem tudok az egésszel mit kezdeni. Úgyhogy elkészítettük ezt a kis imakönyvet, amelyet bárki tud kezelni és használni: az is, aki egész életében imádkozott, az is, akinek most van életében először imakönyv a kezében, s aki ily módon velünk tud rögtön imádkozni, még ha nem is tud héberül" – mesélte a rabbiasszony.

A Tóra-kör egy tudományos igényű, ugyanakkor személyes hangvételű bibliai szövegelemzés, amely a Szim Salom talán legkedveltebb és a legáltalánosabb érdeklődésre számot tartó programja. 15–20 ember jön össze a különleges közös tanulásra. A résztvevők közül van, aki zsidó vallású, más a maga módján istenhívő, vagy ateista. A Tóra-kör 1992-ben indult. A dr. J. H. Hertz által szerkesztett, kétnyelvű, nyomtatott *Zsidó Bibliát* (*Tórát*) használják, illetve a *Tóra* könyv alakú (magyar és angol nyelvű) kiadásainak többféle változatát. A sokféle forrásnak megvan az az előnye, hogy különböző kommentárokat és fordításokat nézhetnek meg. Mondatról mondatra haladnak, minden részletét megvitatják irodalmi, teológiai, nyelvészeti, szociológiai, történelmi szempontból, illetve nagyon személyes módon, egyéni életük egy-egy pillanatát feltárva a többiek előtt. A szöveget különböző, egyre mélyülő szinteken elemzik, kezdve a héber szavak lefordításától, értelmezésétől a szereplők etikai megítélésén át a filozófiai, teológiai magyarázatokig és személyes interpretációkig. A résztvevők számára a Tóra-köri közös szövegelemzések, az ezzel kapcsolatban kialakuló viták nemcsak szellemi pezsgést jelentenek, hanem kaput nyitnak a zsidó kultúra és saját zsidóságuk megismeréséhez is.

„Azt hiszem, azért élvezzük annyira a Tóra-köri beszélgetéseket, mert mi, akik szekuláris zsidónak mondtuk magunkat eleinte, amikor ez az egész elkezdődött, egyre inkább a saját mítoszunkat látjuk a Tórában. Igazán furcsa, ahogy az ember világi zsidóból vallásos zsidóvá válik" – mondta el egy olyan nő, aki a Szim Salommal fejlődve vált fokozatosan vallásossá.

A szombati és ünnepi dalok tanulása, éneklése is kedvelt elfoglaltságuk: a kezdetektől. 2002-től gitárkísérettel énekelnek, tagjuk lett ugyanis egy fiatal énekes, lant- és gitárművész, aki zsidó fesztiválokon is előad szefárd dallamokat.

A Szim Salomban egy évtizede volt még Hávdálá-klub, Minján-kör, *Bevezetés a judaizmusba* előadássorozat. Ezek megszűntek, illetve más formában folytatódtak.

A Minján-kör egy kis liturigai kör volt, amelyet két harmincéves fiatal alapított 2000-ben, ahova barátsággal várták mindazokat, akikben hozzájuk hasonlóan élt a vágy a zsidó hitnek a mindennapokban történő megélésére, azonban ez irányú ismereteiket még hiányosnak tartották. A névválasztás kifejezte az alapítók céljait: ugyanis a minján tíz, közösen imádkozó, a zsidó vallási életben járatos felnőttből álló gyülekezetet jelent (a reform irányzatban a nőket is beleértve), s ők azt szerették volna, hogy a Szim Salom Közösségben is „kinevelődjenek" olyan emberek, akikből istentiszteletekkor biztosítva lenne a minján. Tervük az volt, hogy a liturgiát a *Tóra* és a *Talmud* alapján közelítik meg

közös tanulás során. A héber szövegeket eredetiben és latin betűs átiratban is közreadják, és a reform irányzatra jellemző szefárd mellett feltüntetik, mit mondanak az askenázi liturgiát követők. Úgy gondolkodtak, hogy ezáltal lehetővé válik, hogy más zsinagógák istentiszteleteire is elmehessenek, és azokon tevőlegesen részt vehessenek.

A Minján-kör azonban néhány találkozó után megszűnt, mivel az alapítók (végleg vagy időlegesen) elmentek az egyesületből. Rövid élete ellenére két fontos ok miatt nem hagyhattam említés nélkül. Egyrészt kifejezte az igényt a hitélet területén való tanulásra, a közösségi mellett az otthoni szférában megvalósuló vallásgyakorlatra. Másrészt a liturgiaoktatás néhány évvel később szervezett formában is elindult a közösségben kezdő és haladó szinten, *Liturgia óra* címen. Ez az oktatási program annyiban különbözött a Minján-körtől, hogy a tagság igénye nyomán a vezetőség szervezte meg, az órákat a rabbinő tartotta, ami által frontális, de interaktív szemináriumi jelleget öltött.

„Mióta rabbinkat beiktattuk, járok istentiszteletre. Egy kisebb csoport jön itt össze rendszeresen. Nekünk szükségünk van erre is. Elmerülünk a héber szavak dallamában, megtanulunk egy rutint – amit bármikor elő tudunk venni –, és ha elfárad a szemünk, odapillantunk a magyar fordításra. Az istentisztelet kétnyelvű, ahogy az imakönyv is. Fontos, hogy értsük, amit mondunk. Az elmélyülés így teljes. Az istentisztelet egyes részei jól elkülönülnek, követhetőek és megtanulhatóak. A dróse [a hetiszakasz magyarázata] magyarul hangzik el. A rabbi időt hagy, hogy csöndben gondolkodjunk, összefoglaljuk magunkban ilyenkor az elmúlt hetet, és egy-egy szombathoz illő, személyes örömet is elmesélünk egymásnak. Fontos ez. Kis lépések az egyensúly felé.”

A *Bevezetés a judaizmusba* előadás-sorozat egy zsidó vallás- és kultúratörténeti kurzust takar, amely 1999-ben indult el a Szim Salomban. Az előadó Kelemen Katalin rabbi, általában 6–12 személy vett részt rajta, közöttük olyanok is, akik máskor nem jártak a Szim Salomba, esetleg nem is voltak tagok, de érdeklődtek a zsidóság, a judaizmus iránt, és máshol nem lett volna lehetőségük – felnőtt fejjel, munka mellett, kötöttségek nélkül, akár vallástalanul is – ezzel megismerkedni, erről tanulni. Az előadás-sorozat ütemezésénél ügyeltek arra, hogy a témák lehetőség szerint kötődjenek az aktuális ünnepekhez, hogy bárki megismerkedhessen azok történeti, vallási, rituális, tradicionális vonatkozásaival, eszmeiségével. Az érdeklődők megismerték az egyes témák progresszív vonatkozásait, gyakran több reformelgondolást is, párhuzamba állítva az ortodoxia és a neológia felfogásával. 2000-ben felvetődött, hogy érdemes lenne külső (zsidó közösségi) helyszínen folytatni a sorozatot. 2003-ban a Bálint Házba került, aminek megvolt az az előnye, hogy jóval többen értesültek az előadás-sorozatról. Ennek folytán bővült azoknak a köre, akik a Szim Salommal és a reform irányzattal megismerkedhettek, növelve a potenciális tagok, a későbbi pártoló és tényleges tagok, szimpatizánsok számát.

1999-ben és 2000-ben bemutató, tanuló istentiszteletek és szertartások is kapcsolódtak a sorozathoz. Ezek olyan alkalmak voltak, amikor az előadások keretében hallott, elméletben megismert dolgokat kipróbálhatták a gyakorlatban is. A rabbinő és a rítusokban jártasabbak elmagyarázták a kevésbé járatosaknak az istentisztelet és az egyes rítusok felépítését, menetét és kellékeit (dramaturgiáját), teológiai és ideológiai hátterét.

Elmondták, mi az ima, hogyan imádkoznak, és miért úgy. Utána kipróbálták a gyakorlatban is, meg-megállva, magyarázattal. A rabbinő elmondta, hogy ő mélyen átérzi a tagok erre való igényét, annál is inkább, mert a közösség alakulásakor neki is még zárt, felfedezni való volt minden ima, nem tudott mit kezdeni velük, nem tudta, hogyan kerülhet közelebb hozzájuk. A bemutató istentisztelet keretében tanultak a szombatfogadás liturgiájának felépítéséről, gondolatvilágáról és költészetéről, sok dallal és hazavihető „tankazettákkal". Máskor megismerkedtek a kiddus (a borszentelés) és az asztali áldás, a bencsolás (birkát hámázon, „étkezés utáni ima") mikéntjével, utána a Hávdálá szertartás (a Szombat búcsúztatása, elválasztása a hétköznapoktól) dramaturgiájával. Ilyenkor egymástól is sokat tanulhattak. Az istentiszteletre rendszeresen eljárók remélték, hogy ezután bátrabban jönnek majd mások is a közös imádkozásra.

2010-ben ismét tartottak két tanuló istentiszteletet a liturgia óra keretében, ahol az érdeklődő, de a liturgiában kevésbé járatosak számára alkalmat adtak a tanulásra, hogy ők is magabiztosabban vehessenek részt a szertartáson, és így egyben a liturgia menete gördülékenyebb, a szertartás harmonikusabb, fennköltebb legyen, mindenki számára megteremtve és növelve a spirituális (illetve emocionális, hangulati) átélést és élményt. A rabbinő az alábbi felhívással invitálta a tanuló istentiszteletre az érdeklődőket 2010-ben: „Kedves liturgisták, sáháritra járók és mindazok, akiket vonz a sábát csúcspontja: a Tóra-olvasás körüli szertartás mélyebb megismerése! Két alkalommal mini-tanfolyamon tanuljuk-gyakoroljuk a Tóra-szertartás micváit. Mit, mikor, miért és hogyan csinálunk? Jó lenne, ha még szebben, gördülékenyebben, méltóságteljesebben zajlana nálunk ez a szertartás, ennek záloga az, hogy most minél többen »kiművelődjetek«. […] Várlak minél többeteket! L'sálom, Kelemen Kata."

Az istentiszteletek a zsidó liturgia megismerésének, átélésének és gyakorlásának is teret adnak. Péntek este szombatfogadást tartanak kiddussal, szombat délelőtt pedig sáchárit (reggeli, itt délelőtti) istentiszteletet. Most már saját reform imakönyvüket használják az istentiszteleteken. A tóratekercset sokáig csak jeles alkalmakkor vették elő, és könyv alakú *Tóra*-kiadást használtak. Az utóbbi néhány évben viszont a sáchárit istentiszteletek alkalmával is felmutatják a díszes ruhába öltöztetett *Tórá*t, és abból olvassák fel a heti szakaszt. Mindenkinek lehetősége van arra, hogy elmondja első benyomásait, hozzátegye korábban szerzett ismereteit az olvasottakról, feltegye kérdéseit, amelyet közösen próbálnak megválaszolni. A rabbiasszony elmeséli a hagyományos értelmezéseket. A héber szöveget is górcső alá veszik, bizonyos többletjelentéssel rendelkező szavakat lefordítanak, megfejtik, milyen gyökből származnak. Megnézik a Plaut-féle, reformszellemiségű kommentárokkal ellátott, héber-angol nyelvű *Tóra*-kiadásban is a magyarázatokat. A heti szakasz értelmezése után folytatódik az istentisztelet, progresszív liturgia szerint. Az istentiszteletet kiddussal fejezik be: áldást mondanak a szombatra, a borra és a kalácsra.

A Szim Salom Közösségben sokáig csak kéthetente szombat délelőtt tartottak sáchárit (reggeli) istentiszteletet kiddussal, részben az akkor még kis számú érdeklődés, részben a tagok elfoglalt élete miatt. Az istentiszteletre járók egy idő után igényelték a péntek esti Kábbálát Sábbát („szombatot fogadó") istentiszteletet is, amelyet 2000. márciustól tartanak a párhuzamos heteken.

„Mióta rabbinkat beiktattuk, járok istentiszteletre. Egy kisebb csoport jön itt össze rendszeresen. Nekünk szükségünk van erre is. Elmerülünk a héber szavak dallamában, megtanulunk egy rutint – amit bármikor elő tudunk venni –, és ha elfárad a szemünk, odapillantunk a magyar fordításra. Az istentisztelet kétnyelvű, ahogy az imakönyv is. Fontos, hogy értsük, amit mondunk. Az elmélyülés így teljes. Az istentisztelet egyes részei jól elkülönülnek, követhetőek és megtanulhatóak. A dróse [a hetiszakasz magyarázata] magyarul hangzik el. A rabbi időt hagy, hogy csöndben gondolkodjunk, összefoglaljuk magunkban ilyenkor az elmúlt hetet, és egy-egy szombathoz illő, személyes örömet is elmesélünk egymásnak. Fontos ez. Kis lépések az egyensúly felé." (30 éves nő, Szim Salom, 2000)

A szombati istentiszteletek és Tóra-körök előtt héber nyelvtanulás folyt. 2004 után a *Bevezetés a judaizmusba* sorozat egy ideig szünetelt, majd más formában, liturgia órák keretében folytatódott tovább: 2006-ban *Héber óra. Bevezetés az imák világába*, majd *Bevezetés az imák világába* (2007. áprilisig), illetve *A zsidó imakönyv: liturgia haladóknak* címmel. 2010-ben többek részéről jelentkezett igény a hébertanulásra. Májustól tanfolyami jelleggel egy héber nyelvtanárnő oktatja.

A Szim Salomban rendszeres gyermekprogramok is vannak. A kezdeti programok idővel átalakultak, korosztályonként és jellegüket tekintve differenciálódtak.

Egy évtizede a Hávdálá-klub keretében szülők és gyermekek közösen vettek részt gyermekprogramokon és uzsonnán havonta egy szombat délután. A programok után közösen búcsúztatták a szombatot a hávdálá szertartás keretében – innen kapta a klubfoglalkozás a nevét. A gyerekprogramok szervezője úgy látta, hogy gyakoribb összejövetelekre és szakképzett óvónőre, tanárnőre lenne szükség.

2002-ben már szakképzett vezetője lett a gyerekfoglalkozásoknak, aki az ünnepi eseményeken is foglalkozik a gyerekkel.

Ugyanebben az évben alapították meg a Szimcház Ifjúsági Csoportot tizen- és huszonéves fiatalok a közösséghez csatlakozó fiatal felnőttekkel, amely több évig prosperált. Közös múzeum- és színházlátogatásokat, mozi- és videofilm-nézéseket, meghívott vendégekkel folytatott beszélgetéseket és egyéb szabadidős tevékenységeket szerveztek. A fiatalok részéről egyre határozottabb igény mutatkozott a zsidó hagyomány megismerésére, ápolására, közülük is részt vettek az istentiszteleteken. Az elmúlt 3–4 évben nem hirdetnek programot: többen külföldre mentek, dolgozni kezdtek. A Szimcház egykori vezetője ma rabbinövendék, a Leo Baeck College hallgatója.

Nagyobb ünnepekhez kapcsolódóan, illetve a családi hétvégék alkalmával továbbra is nagyon figyelnek a gyerekekre, élvezetes tevékenységek, ünnepi istentiszteleteken külön programok várják őket, nyár elején családi tábor. A gyermekek egy részét zsidó óvodába, iskolába járatják szüleik, ahol a hét öt napján foglalkoznak velük, náluk kisebb igény van rendszeres gyermekprogramokra, másoknál a szülők szerettek volna rendszeres foglalkozásokat. A kisiskolás (6–8 éves) korosztálynak 2008 novemberétől progresszív Talmud-Tóra (hittan) oktatási programot indítottak el *Talmud Tóra kita alef/első osztály* címmel, amelyet a közösség rabbija tart egy általános iskolai tanárnő részvételével, sok játékkal, zenével, alkotótevékenységgel, kéthetente vasárnap délelőttönként. Párhuzamosan a kistestvérek számára is biztosítanak foglalkozásokat az őket már jól ismerő óvónő vezetésével.

„Történelmi esemény a Szim Salom életében, hogy 5769-ben megnyitja kapuit a Talmud Tóránk. Minden k'hilá k'dusá fennmaradásának záloga az, hogy mit tesz a gyermekekért. Kezdetnek egy kita Alef osztályt indítunk, 6–8 éves gyermekek számára. Ez az iskola az első progresszív magyar Talmud Tóra lesz, melynek alapfilozófiája a hagyományos zsidó általános emberi morális értékekre nevelés. Célunk egy olyan spirituális-lelki fejlődés érzékeny, finom támogatása, amelynek kulcsszavai: a világ iránti bizalom, a szeretet és a kapcsolódás képessége, a pozitív énkép, az intellektuális kíváncsiság. Az első tanév gerince hagyományosan a betűvetés. Tananyagunk az alefbét komplex módszerrel való elsajátítását tartalmazza, valamint néhány áldás, bibliai történet és az ünnepek a gyerekek korának megfelelő szintű megismerését, megélését. Az élménycentrikus, a gyerekek kreativitására épülő órákon a verbalitás mellett fontos szerepet kap majd a mozgás, a zene, a vizualitás-kézművesség, a drámajátszás." (Kelemen Katalin rabbi a Talmud Tóra programról, 2008-ban)

A havonta megjelenő *Szim Salom Hírlevél*ben a programajánlókon és az azokról való beszámolókon, személyes hangú reflexiókon túl helyet kapnak a közösséget érintő adminisztratív, ideológiai, teológiai kérdések, a vezetőség beszámolói. Olvashatóak a tagok egyes tórai részekkel, bibliai alakokkal, vallással, etikával kapcsolatos gondolatai. Figyelemmel kísérik a magyar sajtót és a zsidó lapokat, valamint a nemzetközi reformmozgalom híreit. Az igényes írások hasznos ismeretforrást jelentenek olvasóiknak.

A Szim Salom Közösség rövid- és középtávú tervei között szerepel további programok, tanfolyamok elindítása, amellyel kapcsolatban megkérdezték tagjaik, szimpatizánsaik véleményét is (tetszik-e nekik az ötlet, illetve maguk is részt vennének-e rajtuk). A héber alapozó tanfolyam folytatásaként *Bibliai és imakönyv-héber nyelvtanfolyam* elindítását tervezik heti egy alkalommal, és felvetették egyéb héber nyelvtanfolyamok megszervezését is, annak függvényében, hogy az érdeklődők milyen szintű és típusú, klasszikus (bibliai), vagy modern (ivrit) héber órára járnának el szívesen. A haladó liturgia órák kiegészítéseként egyéb tanulási lehetőségeket kínálnak a rabbi vezetésével, amellyel kapcsolatban várják a javaslatokat. A rabbinő *Szövegtanuló siúr* címmel szívesen tartana előadásokat kétheti rendszerességgel. A kisebbek számára *Új Talmud-Tóra osztály* indítását tervezik 5–6 évesek számára. A nagyobbak számára *Mi kérdezünk – a Tóra válaszol* címmel tanulás és beszélgetés venné kezdetét a rabbival kéthetente. Könyv- és filmklubot havonta egy alkalommal tartanak majd, a kézműves kört az érdeklődők igénye szerint alakítanák ki.

A Bét Orim eleinte sokat merített a Szim Salomban szerzett tapasztalatokból, és saját ötleteik nyomán is elindítottak számos programot. 2010 nyarán elérkezett az idő, amikor a Szim Salom Közösség is merít az ötleteikből, s látva közösségépítő tevékenységüket (tagok bevonása, online fórum), maga is új lendületet kapott e téren.

2005 óta a Szim Salom rabbija és az ifjú rabbinövendék számos külső tanulási programon, konferencián tart előadást és progresszív tanulást.

A Szim Salom rabbija 2006-ban részt vett a Bálint Zsidó Közösségi Ház *TanHáz – XXI. Századi Jesiva – Zsidó egyetem felnőtteknek* című programjában, ahol heti váltásban modern ortodox, progresszív, ortodox és neológ szellemiségben folyt a tanulás (így minden hónap második szerdáján a *Szim Salom Tanház* keretében progresszív módon). Ez a programsorozat 2008-tól átalakuló formában és tartalommal futott tovább, vallási kérdésekkel is foglalkozó, de nem a vallási tanulásra épülő előadás-sorozatként *Szabad Zsidó Tanház* néven a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület és a *Szombat* folyóirat szervezésében. Kelemen rabbinő tartott második alkalommal előadást *Vannak-e korlátok a reformzsidóságban?* címmel.

A Szim Salom bekapcsolódott a Limmud Magyarország Alapítvány égisze alatt megrendezett Limmud napok (más néven KESET konferencia) szervezésébe, amelyen előadóként is részt vesznek. Az alapítvány leírja: azzal a céllal jött létre, hogy elősegítse önfenntartó, pluralista zsidó közösség építését Magyarországon, elsősorban a tanulás élményén keresztül, olyan alkalmak (konferenciák, klubnapok) szervezésével, amelyek lehetővé teszik a zsidó kultúrával való ismerkedést, a zsidósághoz való közeledést.

A Szim Salom Közösség PR-tevékenysége során újabb és újabb megmutatkozási és párbeszéd-lehetőségeket keres. 2010 őszére már azt tervezték, hogy a zsidó ünnepekhez kapcsolódó programjaikat külső helyszínen, a gazdag programokkal tulajdonképpen szabadtéri kulturális fesztivál formájában valósítják meg. 2010. szeptember 26-án a Szent István parkban rendezték meg nyilvános Szukkot [sátoros] ünnepüket, az eddigieknél nagyobb sátorral (szukkával) és sokféle programmal (kézműves program, tanulás, rítusok, éneklés, hóra táncház, közös étkezés), a rabbival és az ifjú rabbinövendékkel közös, felnőttek részére szóló tanulással.

Tanulási programok és sorozatok a Bét Orimban

A Bét Orim Közösség 2006 nyarán alakult meg, a Fővárosi Bíróság 2006. szeptemberi hatállyal vette nyilvántartásába. Az alapítók és az érdeklődők az őszi ünnepekre már a Bét Orim kereteiben készültek. Első Ros Hasana (újévi) ünnepüket szeptember 22-én a Lauder Javne Zsidó Iskola zsinagógájában tartották, Raj Tamás, a Lauder Iskola rabbija jóvoltából, Riszovannij Mihály vezetésével.

A Bét Orim Közösség alapítói a Szim Salom korábbi vezetőségi tagjai, aktivistái voltak, így az új közösségben kamatoztatni tudták a közösségi munka terén szerzett tapasztalataikat. Ez látható módon felgyorsította a korábban éveket átfogó folyamatokat szervezeti szinten, információ-áramlásuk kiépítését, programjaik beindítását illetően. Nagy segítségükre volt, hogy egykori tanítómestereik, Raj Tamás és Lovász Ferenc, szívükön viselték a kis közösség sorsát, tanították az érdeklődőket, egészen halálukig.

Már megalakulásuk után útjára indították *Agora Akadémia* néven Progresszív Zsidó Szabadegyetemüket, amelynek keretében zsidó történelemről, irodalomról, művészetekről, pszichológiáról, szociológiáról, politikáról, filozófiáról, zsidó hagyományról, jogról, tudománytörténetről, zsidó misztikáról, illetve a laikus és a vallásos gondolkodásban megjelenő szabadelvű, progresszív irányzatokról hallhatnak előadásokat az érdeklődők neves, nemzetközileg is elismert előadók tolmácsolásában. Az egyik főszervező mesélt a koncepciójáról, miszerint arra törekszik, hogy ne csak a médiából jól ismert kutatókat, hanem általa „másodvonalbelinek" nevezett előadókat is elérjen, akik saját tudományuk kiváló művelői, témájuk méltán elismert szakértői, de nem vagy csak ritkábban jelennek meg a médiában, illetve zsidó fórumokon.

A hagyomány megismeréséhez (illetve az idősebbeknél a korábbi ismeretek és gyakorlatok felelevenítéséhez) a tanuláson keresztül vezet az út, személyes élmények erősítik meg, és a közösségben megélt identitás interdependens viszonyában lesz az egyén számára ismert, valami módon sajátjának érzett. A tanulás által egyúttal a közösségi alkalmakon való létezés és élmény összetettebbé – s egyúttal a tudás, az ismerősség érzete által komfortosabbá is – válik, újabb jelentésekkel, összefüggésekkel telítődik. A tanuláson, az ismeret- és élménygyűjtésen keresztül tehát nemcsak a zsidó kultúrához és a hagyományhoz kerül közelebb az egyén és a közösség, hanem a zsidó önazonossága tartalmilag és érzelmileg is gazdagodik.

Az *Agora Akadémiá*t azért alakították ki nyitott formában, szabadegyetemi jelleggel, mert úgy látták, igény van a szélesebb értelemben vett zsidó és egyetemes kultúráról szóló, ilyen jellegű, magas színvonalú, neves oktatók és kutatók előadásaiból álló sorozatra, s e tekintetben – idézem a szervezőket – „az Agora Akadémia új és hiánypótló elemként illeszkedik a magyarországi zsidóság oktatási rendszerébe". Az előadások havi rendszerességgel, szombat délután vannak. Elképzelésük szerint a szabadegyetemi előadások azon túl, hogy érdekes témákról szólnak, lehetőséget adnak az ismeretbővítésre, hozzájárulnak ahhoz, hogy a zsidóság iránt érdeklődők tudományosan megalapozott információkhoz jussanak, és a zsidó kultúra egyes területeibe való bepillantás által a magukat valami módon zsidónak valló emberek zsidó identitásának erősítésére. Az eredeti tervek szerint az előadásokról írásos, alkalmanként audio- és audiovizuális anyagokat adnak közre, amelyeket kötetbe rendezve jelentetnek meg. A terv részben megvalósult: a Bét Orim honlapján elérhetőek az egyes előadásokhoz kapcsolódó tanulmányok, hanganyagok, illetve bizonyos előadásokról összefoglalót közöltek a *Bét Orim Hírlevél*ben, amely náluk is tanulságos írásokat, fontos információkat jelent a tagok és érdeklődők számára.

A megalakulásukat követő első évben Családi Talmud Tóra programot tartottak hétvégenként, havonta két, ünnepi előkészületek idején akár több alkalommal. Az összejövetelek lehetőséget adtak arra, hogy kötetlenebb formában tanulhasson együtt a közösség apraja-

nagyja, megismerkedjen az ünnepek történetével, liturgiájával, az ünnepekhez kapcsolódó szokásokkal, gyakorolja azokat, és betekintést nyerjen kultúrtörténeti érdekességekbe Riszovannij Mihály jóvoltából. A gyermekek számukra élvezetes tevékenységekben vehettek részt, mesét hallgattak, rajzoltak. Az egyik fiú is tartott kézműves foglalkozást az ünnepre való készülődés részeként. A Bét Orim Közösségbe gyakran eljárt a feleségével Lovász Ferenc, aki az 1970-es évek második felétől a lakásában fogadta és tanította a zsidóság iránt érdeklődő fiatalokat, és amikor egyre több gyermek született, családos gyermekprogramokat is tartott a számukra. Az ebből az időből fennmaradt kottákat, dalszövegeket, magyarázatokat, feljegyzéseket eltette, és elhozta a családi Talmud Tóra alkalmakra, amelyet szívügyének tekintett. A péntek esti összejöveteleken is sokat mesélt, történeteivel beszélgetés közben is tanította a kis közösséget, egészen 2007-ben bekövetkezett haláláig. A rendszeres Családi Talmud Tóra programok ezután nem folytatódtak, helyükre az ünnepekre való felkészülés, a közös kirándulások és családi hétvégék léptek, amelyeken változatos programokat kínálnak kicsiknek és nagyoknak.

A tavasz végi és őszi családi hétvégék nagyon fontosak a közösség életében, mind a közös élmények, a kötetlen együttlét, a tagok összekovácsolódása, mind az informális és programszerűen felkínált tanulási lehetőségek szempontjából. Az összejöveteleket valamelyik tag kertjében, vagy a szarvasi hagyományőrző zsidó tábor helyszínén tartják.

A közösség felnőtt tagjai szerettek volna a zsidó hagyományról még többet tanulni, forrásszövegek megismerésével, értelmezésével foglalkozni. Nagyon örültek volna egy saját rabbinak, és a Szim Salomban megkedvelt Tóra-kör folytatásán is gondolkodtak. Raj Tamás rabbi segített nekik mindkét téren: elvállalta a Tóra-tanítást, és elhívta testvéröccsét, a Kaliforniában élő Raj Ferenc reformrabbit, hogy tanítsa a közösséget.

2007 tavaszán indult el a Raj Tamás által vezetett hétfői *Bét Orim Tórakör* a Bálint Házban. Nagy népszerűségnek örvendett, többen a *Tórakör*ön keresztül kerültek kapcsolatba a Bét Orim Közösséggel. Aki ismerte Raj Tamást, nagy tanítómesternek és igaz embernek tartotta, akitől nagyon sokat tanult a zsidóságról, kultúráról, az életről.

Szintén ekkor indult el az *Oneg Sábbát* sorozat is, minden második péntek este, a *Kábbálát Sábbát* szombatfogadásokkal váltakozva. Ennek keretében az érdeklődők előadásokat hallgatnak, híres embereket hívnak el, illetve tagjaikat is ösztönzik, meséljenek arról, amivel foglalkoznak, amerre jártak, amit tapasztaltak. 2008 januárjától fut a *Bét Orim Filmklub* is, havonta egy szombat délután. Itt a zsidósággal valami módon kapcsolatos témájú filmeket néznek, utána pedig beszélgetnek az alkotókkal.

2008 tavaszán a felmerülő igények által fellelkesülve kezdték el a zsidó emlékek nyomába eredő kirándulások szervezését *Zsidó Honismereti Túrák* mottóval az országhatárokon belül és túl, Tokajra, Hegyaljára, Erdélybe, Burgenlandba, Bécsbe. A kirándulások 2010-ben újra folytatódnak: augusztusban Balassagyarmatra tettek egy kirándulást, októberben Szombathelyre látogatnak el, ahol a helyi hitközség vezetői remélik, hogy a találkozásból a szombathelyi zsidó közösség is erőt merít majd.

Raj Ferenc reformrabbi 2007 februárjában érkezett először tanítani a közösséghez, majd augusztus végétől október végéig az őszi nagyünnepeket töltötte náluk. Vendégrabbiként vezette az ünnepi, vallási, családi és ismeretterjesztő rendezvényeket. A közösség és a rabbi ismerkedett egymással. A szimpátia kölcsönös volt: Raj Ferenc elvállalta a felkérést, hogy a közösség rabbija legyen. 2008-ban a Bét Orim péntek esti imakönyvét Raj Tamás (2004) *A szombat angyalai* című könyve alapján dolgozta át reform liturgia szerint. Látva a közösség igényét a tanulásra és a hitéletre, elhatározta, hogy 2009-től hosszabb időt tölt a közösségnél, és az év felében (augusztus végétől decemberig, februártól májusig) Magyarországon tartózkodik.

2009 tavaszán fogalmazódott meg az igény, és 2009 szeptemberében kezdődött el a Bálint Ház által is meghirdetett *Bevezetés a judaizmusba* sorozat, először *Bevezetés a zsidó vallásba és kultúrába*, 2010-től pedig *Bevezetés a judaizmusba – Raj Ferenc tan-*

folyama címmel. A sorozat keretében az érdeklődők megismerkedhetnek a zsidó teológiával, történelemmel, a fontosabb zsidó forrásszövegekkel, a zsidó ünnepekkel, a zsidó élet fordulóival, a gyermeknevelés, a betérés kérdéseivel, a zsidóság természetfelfogásával, s ezen kívül még szó esik zsidó irodalomról, zenéről, filozófiáról, építészetről, képzőművészetről, valamint Izrael múltjáról és jelenéről is. A Bét Orim Közösség külföldi támogatással lefordította és megjelentette Charles Kroloff rabbi *Reform Judaism, a Jewish Way of Life* (*Reform zsidóság – Egy zsidó életforma*) című könyvét magyar nyelven, Raj Tamás bibliafordításainak felhasználásával, Raj Ferenc bevezetőjével és magyarországi, európai vonatkozásokkal. Hasznos kiegészítő irodalom lett a tanfolyamra járók, a Bét Orim-tagok és az érdeklődők számára is.

A *Bevezetés a judaizmusba* tanfolyam nyitott, bárki, aki tanulni szeretne, csatlakozhat hozzá. Javasolják olyanoknak is, akik be szeretnének térni, mivel nagyban támogatja felkészülésüket. A sorozat iránt élénk az érdeklődés, stabil, 25–30 fős hallgatósággal működik. A Bálint Ház igazgatónője azt mondta, hogy ez eddig a legnépszerűbb ilyen jellegű tanfolyam a Házban. Első félévi sikere után még többen kapcsolódtak be a tanulásba. Nemcsak a Bét Orim tagjai járnak el, hanem felerészben külső érdeklődők, néhányan más (neológ) hitközség tagjai, mások keresztény közösséghez tartoznak, vagy felekezeten kívüliek. Életkorukat tekintve is heterogén az összetétel: fiatalok, középkorúak és idősebbek is aktív tagjai a csoportnak. A sorozat 2010 őszétől *Bevezetés a zsidó vallásba és kultúrába* címmel folytatódik.

„A kurzuson a judaizmust civilizációként értelmezzük, bár a legnagyobb hangsúlyt a zsidóság vallási elveire, gyakorlatára, valamint spiritualitására helyezzük. Egyaránt megvitatjuk majd a zsidó ünnepek és az életciklus-események megünneplését, az isteni parancsolatként felfogott tanulás kötelezettségét, vagy akár a zsidó történelem, a teológia, a liturgia és a zene kérdésköreit. Az előadások során mindenütt a szöveges források magyar fordítását fogjuk használni, ahol ez megvalósítható. A kurzus végén a hallgatóknak alapvető tudásuk lesz a zsidósággal kapcsolatos bármely kérdésről, beleértve a vallási szokásokat is. A kurzus hosszú távú célja az, hogy a résztvevők ne érezzék magukat idegennek zsidó környezetben, és megtanulják helyesen értelmezni az ősi, a középkori és a kortárs zsidó kulturális értékeket." (Raj Ferenc rabbi, 2010. szeptember)

2009 decemberétől heti rendszerességgel liturgia órán vehetnek részt az érdeklődők közvetlenül a péntek délutáni-esti szombatfogadás előtt, ahol a zsidó liturgia szövegeivel foglalkoznak, s ehhez kapcsolódva héberül tanulnak olvasni, megismerkednek az írások szövegszerű és mélytartalmaival, a szavak elsődleges és többletjelentéseivel. A tanfolyam címe *Bevezetés az imák világába, a zsidó liturgiába*, röviden Liturgia órának hívják. Tanáruk Dr. Riszovannij Mihály, aki egyéb minőségében egyetemi docens germanista, és közreműködik többek között a Holokauszt Emlékközpont oktatási munkáiban, fordítási, tolmácsolási feladataiban is.

A zsoltárok, újfajta zsidó dallamok tanulása a kezdetektől kedves elfoglaltsága a közösségnek. Riszovannij Mihály egy-egy ének különböző dallamvariációit gyűjtötte össze és tanította meg a közösségnek az elmúlt években. Több alkalommal meghívták Polnauer Flóra énekesnőt, aki ünnepi rendezvényeiken is közreműködik, hogy tanítson nekik további dalokat. 2010 nyarán az egyik alapító tag azt kérte, hogy olyan dalokat vegyenek elő, amelyeket ritkábban énekelnek. Próbálták felidézni a dallamokat, és néha meg is jegyezték mosolyogva, hogy askenázi kiejtéssel énekelték vagy recitálták. Úgy, ahogy a neológ zsinagógákban szokás, ahova még sok évvel korábban mentek el, jóval azelőtt, hogy a progresszív közösséghez csatlakoztak volna.

2010. március 8-án elhunyt Raj Tamás. Tanítványai megkeresték Raj Ferencet azzal, hogy folytassa a Tórakört. Raj Ferenc elfogadta a felkérést, de felhívta mindenki figyelmét arra, hogy az ő Tóraköre más lesz, és azt az űrt, amelyet fivére, Tamás hagyott, nem pótolhatja senki. Fivére emlékére 2010. szeptemberben *Raj Tamás Akadémia* néven folytatódik a Tórakör/Bibliaiskola Raj Ferenc vezetésével.

A tanulás terén lényeges kiemelni a közösségi ünnepeket és istentiszteleteket, amelyek személyes élményt és sokrétű tanulási lehetőséget kínálnak önmagukban, és annál a gyakorlatnál fogva, hogy a szertartás vezetői mindig meg-megállnak, és tanító, értelmező célzatú megjegyzésekkel fűszerezik az adott szövegrészt vagy eseményt.

Már akkor, amikor a Bét Orim első peszáchi széder estéjét tartotta 2007 áprilisában, a szervezők kiemelték, hogy a közösségi széder (és általában a közösségi ünnepek – a szerző megjegyzése) jelentősége az, hogy a zsidósághoz visszatérő, a zsidó kultúrához, illetve saját zsidóságukhoz utat keresők számára lehetőséget ad részt venni az egyébként családi ünnepen, és élményekkel gazdagodni.

„Az est valódi jelentősége az interaktivitás volt. Bár zsidó hagyományok szerint a Széder nem annyira közösségi, sokkal inkább családi ünnep, egy reform közösség számára azonban missziónak tűnik a Széder-este közösségi ünneplése. Tagjaink többsége az asszimilációból visszautat kereső zsidó ember, akik számára az egyéni és a közösségi emlékek összefonódnak, a profán élmények vallásos tartalommal telítődnek. 'íme a sanyarúság kenyere, amelyet Atyáink Egyiptomban ettek, mindenki, aki kívánja, jöjjön, egyék velünk, és ünnepelje velünk a Peszáchot'. Azaz, ne legyen senki ezen az estén, aki nélkülözi a családot, a közösséget, az ünnep áhítatát és hangulatát. Akkor sem, ha még kérdezni sem tud." (a Bét Orim vezetősége 2007-ben)

A közösség szervező aktivistái ügyelnek arra, hogy az ünnepi istentiszteletek mindenki számára követhetőek legyenek. Péntek esti imakönyvük után 2010-ben rabbijuk közreműködésével elkészítették az őszi nagyünnepekhez kötődő imakönyveiket is, amelyeket elérhetővé tettek honlapjukon az érdeklődők számára.

A reform közösség tanítói a Kábbálát Sábbát alkalmával, az istentiszteletek során is számos lehetőséget találnak arra, hogy tanítsák a közösséget, bevezessék őket a zsidó hagyományba, történelmi távlatokat nyissanak meg, vagy rámutassanak a reform-szemlélet sajátosságaira, a hagyományos és a reform liturgia különbségeire. Például arra, hogy a reformközösségben cél az, hogy mindenki követni tudja, és mindenki elmélyedhessen a liturgiában, ezért inkább kevesebb zsoltárt énekelnek, de arra időt szánnak. Vagy arra, amint a reform irányzat egalitárius szemlélete megjelenik a liturgia szövegében vagy gyakorlatában.

Az istentisztelet közben a hagyományos (ortodox, neológ) közösségekben a rabbi nem szokott megállni, hogy tanítson, magyarázzon. Máskor van az ideje a tanításnak/tanulásnak: Talmud Tóra idején, vagy akkor, amikor a rabbi tóramagyarázatot mond, drósét tart. A progresszív közösségekben viszont, különösen a kezdeti időszakban, az első években, a péntek esti alkalmakon is folyamatosan tanulják az emberek a liturgiát. Kimondottan ügyelnek arra a szervezők, hogy a hozzájuk betérő érdeklődők, akik megnézik az istentiszteletet, és eleinte inkább benyomást gyűjtenek róla, ne érezzék elveszettnek magukat, kellő segítséget, magyarázatot kapjanak (transzliterált szöveget, támpontot). Hozzájuk többnyire olyan emberek jönnek, akik most közelednek először vagy újra a zsidósághoz. Persze vannak olyanok is, akik már járatosak a zsidó hagyományban, de a reformer szemlélet vonzó a számukra. Több esetben előfordult, hogy progresszív közösségekben kezdett tanulni olyan egyén, aki később neológ vagy ortodox közösségben találta meg a helyét.

A közösség azon tagjainál, akik gyakran látogatják a péntek esti alkalmakat, eljárnak a Bevezetés vagy a Liturgia órákra, egyre növekszik az igény arra, hogy a zsidó vallás spirituális tartalmait ne csak megértsék, hanem át is éljék. Minél több ismeretre tesznek szert, minél rutinosabbak az áldások elmondásában, a zsoltárok szövegének eléneklésében, a rítusok mozdulataiban, annál jobban élvezik ezeket a pillanatokat, s annál közelebb kerülnek a valláshoz is – és minél inkább átélik a rítusok vallási töltetét, annál inkább nyitottak újabb ismeretek befogadására. Vannak, akiknél a vallási érdeklődés csekély, s inkább a közösség érzelmi köteléke érinti meg őket, illetve az intellektuális érdeklődés miatt jönnek el a közösség programjaira, de az istentiszteletek, szombatfogadások szép pillanatai az ő számukra is kedvesek.

Megkérdeztem a programokra eljáróktól, mit emelnének ki a közösséggel kapcsolatban, mit kaptak a közösségtől. A legfontosabbként megemlítendő dolgok közül többségében voltak az emocionális és társas jellegűek (érzelmek, kapcsolatok, egymásra figyelés, közösség), ezeket követték a mentális és gyakorlati tényezők, a tanulás lehetősége és fontossága, a hagyomány megismerése és ápolása, az ünnepek megtartása; kevesebb említés történt a vallási élettel, több az érdekes előadásokkal kapcsolatban. A kulturális programokat is többen említették: ezek van, akinek inkább művelődési alkalmakat jelentenek, másoknak a közös együttlét alkalmait is. Kiemelték Raj Tamás és Raj Ferenc személyét is, akiktől sokat kaptak.

„Elsősorban Raj Tamás tudásából, szemléletéből kaptam néhány morzsát." „Nagyon sok szeretetet, odafigyelést. Raj Tamástól rengeteget kaptam, ő volt az a tanítómester, akitől tanulni lehetett. Mindenki számára nagyon sokat jelentett."

„Tartalmas előadásokat." „Szélesebb látókört." „Biztos identitást." „A hagyományok megélését."

„Péntek esténként a hét lezárását, családias közegben a sábbát megünneplését, a nagy ünnepek élményeit, kulturális programokat és barátokat. Egy tanfolyamon vehettem részt: Bevezetés a zsidóságba, Raj Ferenc tartotta, nekem nagyon sokat adott, lelkiekben, szellemiekben."

„Kellemes környezetben megismerhetem a zsidó vallást, hagyományokat, kultúrát."

„Elfogadást, befogadást, nagyszerű közös élményeket, a zsidósággal kapcsolatos tudást, spirituális élményeket." „Közösséget. A programok során pedig értékes ismereteket."

Összefoglalás

Zsigmond Anna (1999) a zsidó oktatási intézmények feladatát és célját nem a múlt feltámasztásában, hanem a jelenhez szorosan kapcsolódó és egyben a zsidó tradíciót ápoló, a zsidó identitást építő oktatásban és nevelésben látja. (*Zsigmond*, 199) Részben hasonlóak ehhez a progresszív közösségek céljai, ám ők igyekeznek „zsinagógájukat" az istentisztelet, a tanulás és a közösség házává tenni, és – a gyerekfoglalkozások mellett – döntően felnőttek számára biztosítják a zsidó kultúrával való ismerkedés lehetőségét, a zsidó hagyomány ápolását, a zsidó identitás megélését, kialakítását.

A hazai progresszív zsidó közösségek mindegyikében van a judaizmus(ok)ról szóló, illetve liturgiaoktatás, daltanulás, forrásszöveg-értelmezés, művelődési lehetőség, gyermekprogram. A Szim Salomban a zsidó vallási oktatás iránti érdeklődés kifejezettebb már az érdeklődők nagyobb létszámánál fogva is, így ott a liturgiaoktatás, a héber nyelvoktatás és a gyermekfoglalkozások korosztályonként, illetve tudásszintenként is differenciáltak. A Bét Orimban több programot kínálnak a zsidó kultúrával, a történeti és kortárs zsidósággal kapcsolatos témák megismerésére, ennek részeként szabadegyetemi előadásokat, filmklubot, felolvasó- és előadóestet szerveznek.

A hagyomány megismeréséhez (illetve az idősebbeknél a korábbi ismeretek és gyakorlatok feleleventéséhez) a tanuláson keresztül vezet az út, személyes élmények erősítik meg, és a közösségben megélt identitás interdependens viszonyában lesz az egyén számára ismert, valami módon sajátjának érzett. A tanulás által egyúttal a közösségi alkalmakon való létezés és élmény összetettebbé – s egyúttal a tudás, az ismerősség érzete által komfortosabbá is – válik, újabb jelentésekkel, összefüggésekkel telítődik. A tanuláson, az ismeret- és élménygyűjtésen keresztül tehát nemcsak a zsidó kultúrához és a hagyományhoz kerül közelebb az egyén és a közösség, hanem a zsidó önazonossága tartalmilag és érzelmileg is gazdagodik.

Irodalom

Erős Ferenc, Kovács András és Lévai Katalin (1985) Hogyan jöttem rá, hogy zsidó vagyok? Interjúk. *Medvetánc*, 2–3. sz. 129–144.

Gadó János (é.n.): *A zsidó oktatás szellemi erőtere Magyarországon*. SuliNet portál. http://www.sulinet.hu/tart/fncikk/Kfba/0/2680/zsidoiskolak.html.

Jólesz Károly (1985): *Zsidó hitéleti kislexikon*. MIOK, Budapest.

Kovács M. Mária, Yitzhak M. Kashti és Erős Ferenc (1992, szerk.): *Zsidóság, identitás, történelem*. T-Twins Kiadó, Budapest.

Kovács András (1992): Zsidó identitás és etnicitás. *Világosság*, 4. sz. 280–291.

Kovács András (2002): Zsidó csoportok és identitásstratégiák. In Kovács András (szerk.): *Zsidók a mai Magyarországon: az 1999-ben végzett szociológiai felmérés eredményeinek elemzése*. Múlt és Jövő Lap- és Könyvkiadó, Budapest. 9–40.

Löwy, M. (1988): *Rédemption et utopie. Le judaïsme libertaire en Europe centrale. Une étude d'affinité élective*. Presses Universitaires de France, Paris.

Raj Tamás (2004): *A szombat angyalai*. Péntek esti imakönyv. Kohn Félix fonetikus magyar átírásában (Szefárd kiejtés szerint). Makkabi Kiadó, Budapest.

Silverstein, A. (1994): *Alternatives to Assimilation: The Response of Reform Judaism to American Culture, 1840–1930*. Brandeis University Press, New England, Hanover, London.

Szász Antónia (2002): *Parázs. A magyar asszimilált zsidóság útkeresése. I. Szim Salom Progresszív Zsidó Közösség*. MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont, Budapest.

Szász Antónia (2008): A progresszív judaista mozgalom és a tradicionális zsidó értékek és normák. A hazai mozgalom ideológiája és gyakorlata által indukált társadalmi diskurzus, egyéni és intézményi reflexiók. In S. Nagy Katalin és Orbán Annamária (szerk.): *Értékek és normák interdiszciplináris megközelítésben*. Gondolat Kiadó, Budapest. 97–107.

Zsigmond Anna (1999): Zsidó iskolák a 21. század küszöbén. *Új Pedagógiai Szemle*, 10. sz. 30–43. http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=1999-10-ta-Zsigmond-Zsido.

A Gondolat Kiadó könyveiből